

Saga om ett land som inte längre finns

Förklaringen till Jevgenij Jevtusjenkos lyskraft skall inte främst sökas i hans litterära förtjänster, även om dessa är åtskilliga, utan i den motsägelsefulla roll han länge spelade på den sovjetiska litteraturpolitiska scenen. Som en av de första har han också skrivit en bok om detta sovjetsamhälle – eller en "saga, som undertiteln lyder. "Dö inte före din död" är inte något epokgörande verk, konstaterar anmälaren, men det är skrivet av en färgstark personlighet med stor litterär talang och ett ömt samvete och kan därför läsas med behållning.

Av BENGT JANGFELDT

Under många år spelade offentliggörandet av tidigare opublicerade verk en betydande roll i det ryska litterära livet, men sådana upptäckter går nu nästan spårlöst förbi och är mest en angelägenhet för en trängre krets av litteraturintresserade. Detta är väl främst ett uttryck för en känsla av övermättnad, av att "allting redan är läst" och att ytterligare en skildring av sovjetsamhällets absurditet inte lägger så mycket nytt till bilden, i all synnerhet som detta samhälle inte längre finns. Vad som i stället efterlyses är en syntetisk skildring av den sovjetiska epoken; man söker efter ett tema – eller rättare sagt *temat*, som skall sammanfatta en tid som gått i graven och som enligt många saknar motstycke i historien.

Några delteman är självklara och har redan anmält sig: Vjatjeslav Pjetsuch har i "Den nya moskovitiska filosofin" (recenserad av undertecknad i SvD 30/12 -91) skrivit om livet i de sk kommunala lägenheterna, där upp till ett tjugotal familjer delar kök och sanitetsutrymmen: en osannolik skröna som för tankarna både till tjugotalets lyhörda avlyssnare av småborgerlighetens språkgestik och till Michail Bulgakovs novell "En hunds hjärta".

Ett annat ämne är kön, som Vladimir Sorokin behandlade vid mitten av åttiotalet i en bok som heter just "Kön" som uteslutande består av replikskiften ur en typisk sovjetisk kö. Detta ämne fördes för ett par år sedan upp till en essäistisk metanivå av Vladimir Makanin, som stående i en kö efter matolja börjar fundera över kön som ett uttryck för en livslag: den tankemässiga reduktionen, *uppgåendet* i en massa av likar är i själva verket ett in-

re behov hos människan. Varken Zamjatin eller Orwell kunde, all sin skarpsynthet till trots, förutse att "människorna helt utan ansträngning från systemet kunde vilja mediokreras, lösas upp, gömma sig i massan – och finna sin lycka däri". Makanins nyckelbegrepp är just "mediokrering", önskan att bli som alla andra: oberoende av vad vi sysslar med, är vi i kön inte urskiljbara från varandra: "Vi bär inte ens på någon riktig otålighet, och om kön helt plötsligt upphör och man säger att varan är slut och det inte kommer några nya, går vi lugnt och belevat därifrån utan att ens gnälla för mycket."

MAKANINS TANKAR OM KÖN är framlagda i essäform, och det är nog inte en tillfällighet. Denna genre tycks vara den som lämpar sig bäst för dylika preliminära efterforskningar i ämnet – i väntan på det stora verket om epoken. Ett annat försök att ge en representativ bild av sovjetsamhället gör Jevgenij Popov i "Livets skönhet" (1990), där han i collageform skildrar sitt liv under trettio år. Boken består huvudsakligen av citat – politiska tal, tidningsnotiser av olika slag, uttalanden av författarkolleger, recensioner etc – som binds samman av Popovs egen text. Greppet är originellt och effekten fasaväckande, men detta är en sorts metalitteratur, en tidskommentar i collageform och inte en konstnärligt genomförd gestaltning av epoken.

Det tog femtio år innan Napoleonkriget fick sin skildrare i Tolstoj. Vem skall summera sovjetepokens krig och fred, och när? Och hur kommer denna summering att se ut?

Det första försöket i stor skala har gjorts av

Vasilij Aksionov, vars "Generations of Winter" (Random House; 592 s) just utkommit i USA. Verket är en släktkrönika om familjen Gradov och denna första del (av planerade två) spänner över åren 1925–1945. Till detta ambitiösa projekt finns det all anledning att återkomma (jag har ännu inte fått boken i min hand). På de svenska bokhandelsdiskarna ligger för närvarande ett verk av en annan författare, som också har ambitionen att skildra sin epok, om än i sagoform: Jevgenij Jevtusjenko.

I "Atlas över mänsklighetens historia från urtid till nutid", utgiven av Bonniers förlag 1991, kan man i kapitlet "Sovjetunionen under Stalintiden" under rubriken 1933 läsa följande uppgift: "Jevtusjenko föds."

Detta säger en del om den dragningskraft som poeten Jevgenij Jevtusjenko haft på sin samtid, både inom och utom Sovjetunionen. Han är en symbol för den ryska poesin under de senaste trettio åren, trots att han inte är den störste poeten. Kanske är han inte ens en stor poet, om man härmed menar en diktare vars författarskap uppvisar en övertygande balans mellan kvalitet och kvantitet. Men han är en genuint begåvad poet, och några av hans dikter utgör en omistlig del av den ryska poesiskatten – så tex "Babij Jar", där Jevtusjenko på ett skickligt sätt hanterar den retorik och patetik som utgör ständiga hot mot hans poesi.

Men förklaringen till Jevtusjenkos lyskraft skall kanske inte främst sökas i hans litterära förtjänster utan i den roll som han spelat på den litteraturpolitiska scenen. Genom sina

FORTS NÄSTA SIDA

UNDER STRECKET

FORTS FRÅN FÖREGÅENDE SIDA

dikter om judeutrotningen och "Stalins arvtagare" har han ställt sig på det godas sida i kampen mot myndigheterna. Genom att protestera mot orättvisor som t ex utvisningen av Solzjenitsyn har han utmanat polisstaten på ett sätt som inte var helt ofarligt. Men samtidigt som andra gick i fängelse och läger för mindre förseelser, gick Jevtusjenko fri, vilket tyder på att myndigheterna inte bara såg honom som en nagel i ögat utan också som en tillgång. Andra sådana Rudagossar med "liberal" profil var Tjingiz Ajtmatov och, under en tidigare epok, Ilja Ehrenburg.

DEN BOK SOM I DAGARNA KOMMIT ut på svenska i snillrik översättning av Bengt Samuelson, *Dö inte före din död* (Gedins, ca 342 kr), är en "saga" – så lyder undertiteln – om sovjetepoken. Jevtusjenko skriver att "dagens sextioåringar är en generation av genetiska anlagsbärare av skräck, men det är samtidigt den generation som började besegra den". Det är precis det som "sagan" handlar om: en generation som upplevt Stalin, världskrig, töväder, antisemitism, perestrojka, statskupper och som försökt komma någorlunda helskinnad ur dessa erfarenheter. Det vill säga: utan att alltför mycket tumma på sitt samvete, utan att alltför ofta göra sin nästa förnär.

Jevtusjenko har nog lyckats med stora delar av detta projekt; mer än de flesta, mindre än många. När vi väger honom och andra, vilkas vandel vi ibland kan tycka oss vilja ifrågasätta, skall vi göra det i pud, inte i kilogram. Den sovjetiska erfarenheten är så väsensskild från vår egen att de som tvingats leva i den också förtjänar att bedömas efter egna mått.

Boken är en serie noveller och skrönor sammanhållna av augustikuppen 1991. Mycket är ren fiktion, annat har verklighetsanknytning, ofta i lätt maskerad form. Här görs ansträngningar att lägga saker och ting tillrätta, men

Den ryske poeten Jevgenij Jevtusjenkos "*Dö inte före din död*" har i dagarna utkommit på svenska. Foto: JANERIK HENRIKSSON

försöken är långtifrån alltid övertygande. Hans skildring av en dispyt med en rysk kollega som för några år sedan fick nobelpriset i litteratur överskrider gränsen för vad till och med en skräcknovell borde kunna tillåta sig. Jag råkar känna till den verkliga historien från tre-

dje person, men det skulle föra för långt att gå in på den här; jag vill dock påpeka faktum, eftersom föremålet för skräcknovellen själv aldrig torde gå i svaromål.

Vid sidan av sådant – som man tycker författaren borde ha hållit sig för god att fästa på papper – innehåller boken en rad charmfullt och träffsäkert berättade episoder. Många av bokens 445 sidor går åt till att på ett närmast puerilt sätt redogöra för alla fylleslag som författaren och hans alter ego varit med om. Men dessa rätt tröttnande redovisningar av huvudvärk och spyor balanseras av en skärpa i iakttaelsen och en förmåga att skapa bilder som ställer en svunnen epok och livsstil i blyxtbelysning.

År 1952 vandrade man runt i Suchumi klädd i randig pyjamas, "som man gjorde på den tiden", och man badade i svarta satinbyxor eftersom "vår generation inte visste vad badbyxor var". Och den västerländska uppfinning som kallas "cocktailbar" genererar hos Jevtusjenko bilden av "människor som ville sticka håll i järnridån med ett sugrör, om inte annat". Baren var en mäktig metafor-generator för denna generations ryssar: för den unge Brodsky, till exempel, var raden av spritflaskor framför barspegeln det närmaste man kunde komma New Yorks skyline, såväl i tanken som i verkligheten.

I en nyskriven dikt, "Farväl, vår Röda Flagga", skriver Jevtusjenko:

Farväl, vår Röda Flagg,
I vår troskyldiga barndom
lekte vi röda och vita armén.
Vi föddes i ett land
som inte längre fanns.
Men i detta Atlantis var vi levande,
var vi älskade.

...
Jag stormade inte Vinterpalatset,
Jag intog inte Hitlers Reichstag.
Jag är inte vad man kallar bolsjevik.
Men jag smeker den Röda Flaggan
och gråter.

"Dö inte före din död" är på samma sätt en elegi över en epok och ett samhälle som inte längre finns. Författaren var en del av detta samhälle, på gott och ont. Kanske är det detta som är förklaringen till att Jevtusjenko ännu läses och lyssnas till – att han förkroppsligar sin tid och dess motsägelsefullhet, och gör det på ett oerhört tydligt sätt. Han protesterade mot utvisningen av Solzjenitsyn, men skrev två veckor senare en dikt som prisade järnvägsbygget i Sibirien; han var regimens enfant terrible men representerade sitt land på otaliga resor utomlands; han var emot makten, men spelade samtidigt på maktens villkor. Sådana kompromisser var inte ovanliga under den sovjetiska epoken, men som författare måste Jevtusjenko finna sig i att de diskuteras offentligt.

"DÖ INTE FÖRE DIN DÖD" är inte något epokgörande verk. Härtill är det alltför fragmentariskt och alltför löst i köttet; det hade vunnit på att kortas ordentligt. Men det är skrivet av en färgstark personlighet med en stor litterär talang och ett ömt samvete, och kan därför läsas med behållning. Hur Jevtusjenkos litterära och offentliga insatser i stort – och i pud vägda – kommer att bedömas, är ännu för tidigt att säga. I "*Dö inte före din död*" har han lagt fram sin version, men det kommer säkert flera.

Bengt Jangfeldt är docent i slaviska språk och redaktör för tidskriften Artes.

SvD 94 11 07